

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΝΟΜΗΣ
Ακαδημαϊκός

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Περίληψη: Ἀπὸ τὸν παρακάτω ἔλεγχο τριῶν σύντομων ἄρθρων τῆς Καθηγήτριας Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου καθίσταται πέρα γιὰ πέρα σαφές (1) ὅτι δὲν ὑπῆρχε λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ γραφοῦν αὐτὰ τὰ ἄρθρα, ἀφοῦ δὲν λύνουν κάποιο πρόβλημα, (2) οἱ ἀπόψεις ποὺ ἐκφράζονται σὲ αὐτὰ τὰ ἄρθρα δὲν εἶναι δικές της – ἀνήκουν στοὺς κύριους μελετητὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ποίησης καὶ ἐμφανίζονται ὡς δικές της –, καί (3) ἡ Καθηγήτρια Γ. Ξ.-Κ. ἀδυνατεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὴν κατάλληλη ἑλληνικὴ ὀρολογία.

Summary: From the below inspection of the three short articles of Professor G. Xanthaki-Karamanos it becomes abundantly clear (1) that there was no reason why these articles should be written as they do not solve any problem, (2) the views expressed in these articles are not her's – they belong to the main students of Greek poetry and they are appropriated by her –, and (3) Professor G. X.-K. cannot use the appropriate greek terminology.

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Μανόλης Παπαθωμόπουλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πολλὰς ἐκδόσεις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ποὺ ἐκπύνησε, θεωροῦσε σκόπιμο νὰ ὑποβάλλει σὲ ἔλεγχο τὶς ἐργασίες νεότερων ὁμοτέχνων τοῦ προκειμένου νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ βελτιωθοῦν. Ἡ κ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου (στὸ ἐξῆς Ξ.-Κ.) δέχθηκε τὶς δικαιολογημένες ἐπικρίσεις τοῦ ὄχι μόνο γιὰ τὸ ἔργο της εἶναι πολὺ ἀδύνατο, ἀλλὰ καὶ κυρίως γιὰ τὸ εἶναι δυετερογενές, ἀφοῦ βασίζεται σὲ ἀπόψεις ἄλλων μελετητῶν, ὀφειλὲς τὶς ὁποῖες συνήθως δὲν μνημονεύει. Γνωρίζω ὅτι ὁ Παπαθωμόπουλος θὰ προχωροῦσε στὸν ἔλεγχο καὶ τῶν μικρῶν ἐργασιῶν της, ἀλλὰ ὁ θάνατος τὸν πρόλαβε. Ὡς ἓνα μικρὸ μνημόσυνο ἀφιερῶνω στὴ μνήμη τοῦ δύο σύντομα σημειώματα γιὰ ἰσάριθμα μικρὰ ἔργα τῆς κ. Ξ.-Κ.¹:

---

1. Βιβλιογραφία: C. M. Bowra, *Early Greek Elegists*, Λονδίνο 1938· M. L. West, *Studies in Greek Elegy and Iambus*, Βερολίνο 1974· M. L. West, *Iambi et Elegi Graeci*, II, Ὁξφόρδη ²1992. A. Lesky, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη ³1981.

I

ZETH ΞΑΝΘΑΚΗ-ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ, δ.φ., «Ρητὲς ἀναφορὲς
στὴ Μεσσήνη - Μεσσηνίουσ στὴν ποίηση τοῦ Τυρταίου»,
ἀνατ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Β' Τοπικοῦ Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν*
Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1984, σσ. 92-100.

Ὅπως εὐκόλα κατανοεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸν τίτλο, ἡ διδάκτωρ κ. Ξ.-Κ. δὲν εἶχε νὰ λύσει κανένα ἐπιστημονικὸ πρόβλημα μὲ τὴν ἀνακοίνωσή της αὐτή, σὲ πλήρη ἀντίθεση πρὸς τὰ γραφόμενα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ Συνεδρίου, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει (σ. 9) ὅτι «οἱ στόχοι τῶν Συνεδρίων μας εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονικοὶ ... Διὰ τῶν ἀνακοινώσεων προάγεται ἡ γνῶσις ... οἱ ἐπιστήμονες ἀνακοινῶνουν νέα καὶ ἄγνωστα πράγματα, προϊόντα τῶν ἰδίων των ἐρευνῶν». Ἄπλᾳ συμμετεῖχε στὸ τοπικὸ συνέδριο καὶ ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ κάποιον «θεματάκι» γιὰ πραγμάτευση. Πρέπει ἐπίσης νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καὶ στὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ οἱ γνῶμες ἄλλων φιλολόγων συχνὰ παρατίθενται χωρὶς τὴ σχετικὴ παραπομπή, ἐνῶ βέβαια ἀναμενόμενη θὰ ἦταν ἡ σαφὴς δήλωση τῶν μελετῶν ποῦ συμβουλεύθηκε ἡ συγγραφέας.

Στὴ συνέχεια θὰ περιορισθοῦμε στὴν ἀξιολόγηση δύο μόνο θεμάτων: πρῶτα τῆς χρήσης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τῆς φιλολογικῆς ὀρολογίας ἀπὸ τὴν κ. Ξ.-Κ., ἀντιπρόεδρο γνωστοῦ σωματείου γιὰ τὴν προστασία τῆς ἐλληνικῆς γλωσσικῆς κληρονομιάς. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ὀρολογίας ἐπισημαίνουμε ὅτι ἡ κ. Ξ.-Κ. δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐλεγειακὸς στίχος (σ. 92 καὶ ἄλλοῦ) ἀλλὰ μόνον ἐλεγειακὸ δίστιχο ἢ ἐλεγειακὸ μέτρο. Στὴν ἴδια σελίδα διαβάζουμε ὅτι «ἡ ἀυθεντικότητα τῶν *Μεσσηνιακῶν* τοῦ Ριανοῦ καὶ τοῦ Μύρωνος ἀπορρίφθηκε τὸν περασμένο αἰῶνα ἀπὸ φιλολόγους τῆς κλάσεως τοῦ E. Schwartz», «τὴ γνησιότητα ὁμῶς (τῶν ποιημάτων τοῦ Τυρταίου) ὑπεράσπισαν κατὰ τοῦ *ὑπερκριτισμοῦ* τοῦ E. Schwartz ὁ πολὺς W. Jaeger»². Παρακάτω πληροφοροῦμαστε γιὰ «δείγματα τῶν παλαιότερων καὶ ἀυθεντικότερων στίχων τοῦ ποιητῆ», δηλαδὴ στὸν Τυρταῖο ὑπάρχουν, σύμφωνα μὲ τὴν κ. Ξ.-Κ., στίχοι ἀυθεντικοί, περισσότερο ἀυθεντικοὶ καὶ ἀσφαλῶς καὶ λιγότερο ἀυθεντικοί!, σχετικὰ μὲ τὸ ἀπ. 23 West.

2. Ἡ κ. Ξ.-Κ. δὲν φαίνεται νὰ ἔχει συνειδητοποιήσει ὅτι δταν μιλοῦμε γιὰ γλώσσα ἐννοοῦμε κυρίως τὸ τί λέγει ὁ λαὸς καὶ χρησιμοποιεῖ τὰ «κλάσεως», «ὑπερκριτισμός», «ὁ πολὺς» κ.ἄ., ποῦ σήμερον κανεὶς δὲν τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσει.

Στην ίδια σελίδα σημειώνεται ότι «τὸ ὕφος εἶναι τραχύ, ἡ φράση βραχεία, ... οἱ παρομοιώσεις καὶ οἱ δωρισμοὶ εἶναι συχνοί», πού, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ καθηγ. Ι.-Θ. Παπαδημητρίου σὲ εἰσήγησή του (1992), σ. 7 «ὡς πρὸς τὴ βραχεία φράση: τὸ κείμενο ποὺ ἡ ὑποψ. τυπώνει (κατὰ τὴν ἔκδοση West) ἔχει τὴν πρώτη τελεία στιγμὴ στὸν στίχο 8 καὶ ἄνω στιγμὲς στὸ τέλος τῶν στίχων 3 καὶ 6. Δωρισμὸς δὲν ὑπάρχει κανένας ... οὔτε καὶ παρομοίωση ὑπάρχει καμία». Οἱ ἄστοχοι αὐτοὶ ὑφολογικοὶ χαρακτηρισμοί, ὅπως ὀρθὰ σημειώνει καὶ ὁ Παπαδημητρίου, «δὲν ἀνήκουν στὴν ἴδια, ἀλλὰ στὸν Schachermeyer, βλ. Prato, *Tyrtaeus*, Ρώμη 1968, σ. 17*», στὸν ὁποῖο ὁμως δὲν γίνεται καμιὰ παραπομπή, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς κ. Ξ.-Κ., ἡ ὁποία γενικὰ ὄχι μόνο δὲν ἐλέγχει τὰ γραφόμενά της, ἀλλὰ δὲν μνημονεύει καὶ τὶς πηγές της.

Γιὰ τὸ ἀπ. 5 West ἢ κ. Ξ.-Κ. σημειώνει (σ. 93) ὅτι ὁ Πausanias παραδίδει «τοὺς 2 πρώτους στίχους», ἐνῶ τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι παραδίδει καὶ τοὺς στίχους 7-8 (Pausan. 4, 13, 6). Ἐξάλλου ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι «ὄλοι οἱ ἐκδότες ἀπὸ τὸν Bergk καὶ ἐξῆς τύπωσαν τὰ ἀποσπάσματα μαζὶ ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἴδιο ποίημα καὶ ἀποτελοῦν ἓνα ἑναῖο ἀπόσπασμα» δὲν εὐσταθεῖ σὲ καμιὰ περίπτωσι. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, οἱ Schwarz, Prato, ὁ.π., ἀπ. 3, 4, 5 (σσ. 25-27), καὶ οἱ Gentili-Prato στὴν 1η (1979) καὶ στὴ 2η (1984) ἔκδοσή τους στὴν ΒΤ τὰ ἐκδίδουν ὡς τρία χωριστὰ ἀποσπάσματα.

Στὴ συνέχεια διαβάζουμε (σ. 93): «Ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ὑφολογικὰ χαρακτηριστικὰ ἔχουν οἱ ὑπόλοιπες ἐλεγείες ... ἡ γνησιότητα τῶν ὁποίων ἀθετήθηκε (sic) ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητές». Ἡ γνησιότητα ὁμως στίχων ἢ καὶ ὀλόκληρου λογοτεχνικοῦ ἔργου, ὅπως εἶναι γνωστὸ σὲ ὄλους, δὲν ἀθετεῖται, ἀπλῶς ἀμφισβητεῖται! Ἡ κ. Ξ.-Κ. παραβιάζει, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ καθηγ. Παπαδημητρίου, «στοιχειώδεις κανόνες τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου», τοὺς ὁποίους καὶ ἀπαριθμεῖ. Ἐπιπλέον πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι στὸ ἐλεγειακὸ δίστιχο ὁ δεύτερος στίχος, δηλ. ὁ πεντάμετρος, τοποθετεῖται πάντοτε σὲ εἰσθεση, ἐνῶ ἡ κ. Ξ.-Κ. ἐκδίδει τὰ ἐλεγειακὰ ἀποσπάσματα χωρὶς εἰσθεση, ὡς ἐὰν νὰ ἦσαν ὄλοι οἱ στίχοι ἑξάμετροι. Τὴ φράση *ἐμάχοντο ἀμφ' αὐτὴν* τὴ μεταφράζει ἀκολουθώντας στενὰ τὸν West (*Studies*, σ. 186) «πολεμοῦσαν γύρω της», ἐνῶ τὸ ὀρθὸ εἶναι «πολεμοῦσαν γι' αὐτή», καὶ ὀρθογραφεῖ *συνδιάζεται*: ὁ Διόδωρος χαρακτηρίζεται (σ. 94) *χρονογράφος* στὸ ἀπ. 6 West *διάβαζε* (σ. 96) *δεσποσύνοισι* – ὄχι *δεσποσύναισι* – καὶ *ὑπο* – ὄχι *ὑπό* – «μετὰ τὴν πρώτη ὑπόταξή τους, ὅπως σαφῶς καθορίζει ὁ Pausanias»: ἀντὶ «ὑπόταξη» πρέπει φυσικὰ νὰ γραφεῖ «ὑποταγή», ὁ ὅρος «ὑπόταξη» ὅπως εἶναι γνωστὸ σὲ ὄλους, ἀνήκει στὴν ὀρολογία τοῦ συντακτικοῦ *Τριφύλους* *διάβαζε* *Τριφυλίους*. Ἀπὸ τὴ σημ. 1 τῆς σ. 96 πληροφοροῦμαστε ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Bowra, *Early*

Greek Elegists είναι τοῦ 1835 – τὸ ὀρθὸ εἶναι 1938³ σ. 97: «ἐπιχειρεῖται ἡ ἀναθάρρηση ἑνὸς λαοῦ κι ἑνὸς στρατοῦ – γιὰ τὴ Σπάρτη οἱ δύο αὐτὲς εὐνοίες (sic) εἶναι ταυτόσημες», «ὁ ποιητὴς αὐτός (ὁ Τυρταῖος) εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα βέβαια πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας!», «ποὺ εἶχαν περιέλθει (οἱ Σπαρτιᾶτες) στὴν ἔκρηξη τοῦ Β΄ μεσσηνιακοῦ πολέμου», «ἡ σύμπτωση τῆς χρονολογίας αὐτῆς μέσα στὴ διάρκεια τοῦ Β΄ μεσσηνιακοῦ πολέμου» σ. 99: «ἡ ἔννοια ποὺ δίνουν οἱ στίχοι αὐτοὶ τοῦ Τυρταίου ἀποτελεῖ σταθερὴ ἠθικὴ ἀπαίτηση τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ θυσιάζεται στὸν προμαχώνα γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πόλεώς του» σ. 100: «ὁ Τυρταῖος, ὁ Ὅμηρίδης αὐτός», ἡ κ. Ξ.-Κ. νομίζει ὅτι «Ὅμηρίδης» σημαίνει ζηλωτὴς τοῦ Ὁμήρου, ἐνῶ, ὅπως εἶναι γνωστὸ τοῖς πᾶσι, «Ὅμηρίδης» σημαίνει ἀπόγονος τοῦ Ὁμήρου ποὺ ἀπαγγέλλει τὰ ποιήματά του³. Ὁ Τυρταῖος εἶναι «ὁ ὑπερχρονικὸς ὑμνητὴς»! Καὶ τὸ ἀποκορύφωμα: ὁ Κατὰ Λεωκράτους λόγος τοῦ ρήτορα Λυκούργου εἶναι δημόσιος ἐπιτάφιος λόγος!

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀνακοίνωσης τῆς κ. Ξ.-Κ. Μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Τυρταῖος «συχνά» συνέθετε τὶς ὑποθήκες του «πρὶν ἀπὸ ἐπικείμενη μάχη». Αὐτὸ εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Bowra, σ. 49, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβής, πρβλ. ἀπ. 12. Ὑστερα μᾶς διδάσκει ὅτι «εὐνομία» σήμαινε «τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς καθιερωμένους νόμους» = West 184, χωρὶς φυσικὰ ἀναφορὰ στὸν West, ὅπως ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναμένει κάποιος. Ὅμως «εὐνομία» σημαίνει πρῶτα «τάξη, εὐνομούμενη πολιτεία» καὶ ὕστερα τὴν κατάσταση κατὰ τὴν ὁποία σὲ μιὰ πολιτεία οἱ πολῖτες ὑπακούουν στοὺς νόμους. Τὸ ὅτι ὁ Τυρταῖος ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλέστερη ἱστορικὴ πηγὴ καὶ τὰ ἐξῆς εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸν Jaeger (*Paideia* 1, 83). Ἡ παρέκβαση τῆς κ. Ξ.-Κ. γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς γάλαγγας εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸν Lesky (σσ. 187-188, Bowra, σ. 48). Στὴ σ. 93 ἀναφέρεται «ὁ πολὺς Jaeger καὶ ὁ κύκλος τῶν μαθητῶν του σὲ εὐρύτατο κύκλο ἐργασιῶν καὶ δημοσιεύσεων»: πολὺ θὰ ἤθελα νὰ πληροφορηθῶ περισσότερα ἀπὸ τὴν κ. Ξ.-Κ. καὶ γιὰ τὸν κύκλο τῶν μαθητῶν τοῦ Jaeger καὶ προπαντὸς γιὰ τὶς ἀνύπαρκτες δημοσιεύσεις τους σχετικὰ μὲ τὸν Τυρταῖο. Ἐπίσης τὰ περὶ τῆς γραφῆς στίχων τοῦ Τυρταίου σὲ ἐπιγράμματα πεσόντων (σ. 100) ἀποτελεῖ δάνειο ἀπὸ τὸν Lesky. Ὑστερα μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι «καὶ τὰ δύο αὐτὰ ποιήματα (5 καὶ 23 West) ... ἔχουν βασικὰ κοινὰ χαρακτηριστικά». Μὰ τότε πῶς τὰ παπυρικὰ ἀποσπάσματα τοῦ 23 «ἀποτελοῦν δείγματα

3. Σχόλια Πινδάρου, *Νεμ.* 2, 1: *ὀμηρίδας δὲ ἔλεγον μὲν τὸ παλαιὸν τοὺς ἀπογόνους Ὁμήρου, οἳ καὶ τὴν αὐτοῦ ποίησιν ἐκ διαδοχῆς ἤδον.*

τῶν παλαιότερων καὶ αὐθεντικότερων στίχων τοῦ ποιητῆ»;

Ἀδύναμη διαπιστώνεται ἡ κ. Ξ-Κ. καὶ ὅταν καλεῖται νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τὸ πιὸ μικρὸ πρόβλημα κριτικῆς τοῦ κειμένου. Ἔτσι στὸ ἀπ. 5 West, στ. 4, νομίζει ἐσφαλμένα ὅτι τὸ ἄμφω τῶδε «διωρθώθηκε» σὲ ἀμφ' αὐτήν, ἐνῶ τὸ ἀμφ' αὐτήν εἶναι ἡ γραφή ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Πανσανία. Ὑστερα ἡ γρ. ἄμφω τῶδε, σύμφωνα μὲ τὸν West, εἶναι δυϊκοῦ ἀριθμοῦ καὶ ὄχι δοτική, ὅπως τὴν ἐξέλαβε ἡ κ. Ξ-Κ. Ἐξάλλου στὴ σμ. 1 τῆς σ. 94 «ὁ Plato [γρ. Prato] δέχτηκε ἀμφ' αὐτῶ i.e. πτολιέθρω», πρόκειται ὁμως γιὰ γραφή τῶν Schwyzer, Kroymann, Kiechle. Ἐπίσης δὲν εἶναι κατανοητὸ γιὰ τὴν κ. Ξ-Κ. παραθέτει τὴν ἀρχικὴ ἄποψη τοῦ Prato ἀμφ' αὐτῶ καὶ ὄχι τὴν πιθανότερη εἰσήγηση ἀμφ' αὐτῆ τῶν Wilamowitz, Richards, Hitzig.

Στὸ ἀπ. 6 West τειρόμενοι δὲν σημαίνει «βασανισμένοι» ἀλλὰ «τοῦ ὑποφέρουν», οὔτε φέροντες = «πιεσμένοι» ἀλλὰ «φέροντας, δίνοντας». Στὴ σ. 96 ἡ δ. φ. ἀποδίδει κάποια σημαντικὴ πληροφορία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς διαπρεπέστερους μελετητὲς τῆς πρώιμης λυρικῆς ποιήσεως, τοῦ Sir C.M. Bowra, καὶ μᾶς παραπέμπει στὴ σ. 46 τοῦ βιβλίου *Early Greek Elegists*, τὴν πληροφορία αὐτὴ ὁμως τὴ βρίσκει κανεὶς στὸν Jaeger, *Paideia* 1936, 1, 138! Στὴ σ. 97 ἡ ἄποψή της ὅτι ὁ Τυρταῖος ἀπευθύνεται ἔμμεσα καὶ στοὺς Μεσσηνίους εἶναι συζητήσιμη, ὅπως συζητήσιμη εἶναι καὶ ἡ ἐκφραζόμενη κενὴ περιεχομένου ἄποψη ὅτι «ὁ ποιητὴς αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα βέβαια – ἀπὸ ποῦ συνάγεται αὐτὴ ἡ βεβαιότητα; – πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας» γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα προσώπων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας

Γιὰ τὰ ἀπ. 19-23 τοῦ Παπύρου τοῦ Βερολίνου 11675 ἡ κ. Ξ-Κ. δηλώνει (σ. 97) ὅτι «λεπτομερὴς ἐξέτασή του ἔγινε σὲ πρόσφατη δημοσίευση τῆς ὑποφαινομένης». Ἄν κοιτάξει κανεὶς στὸ ἀνάτυπο τῶν *Λακωνικῶν Σπουδῶν* 6 (1982), 3 κ.έ., ὅπου παραπέμπει, ὄχι μόνον δὲν θὰ βρεῖ λεπτομερῆ ἐξέταση τοῦ παπύρου ἀλλὰ οὔτε κἂν ὑποτυπώδη ἐξέταση. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατὰ προσέγγιση χρονολόγηση τοῦ κειμένου τὰ θεωρῶ ἀμφισβητήσιμα, καθὼς στὰ σωζόμενα σπαράγματα τοῦ παπύρου δὲν φαίνεται νὰ γίνεται λόγος γιὰ ἀθλητικὲς ἀρματοδρομίες ἀλλὰ ἴσως γιὰ πολεμικὲς. Ὁ Τυρταῖος ἀναφερόταν σὲ πολέμους καὶ ὄχι σὲ ἀθλητικοὺς ἀγῶνες. Ἡ «ἀπροσδόκητη» στάση συμπαθείας ποὺ ἐκφράζει ὁ ποιητὴς γιὰ τοὺς Μεσσηνίους εἶναι ἀμφισβητήσιμη καὶ πάντως εἶναι ἰδέα τοῦ West (*Studies*, σ. 188 unexpected), κάτι ποὺ παραλείπεται νὰ δηλωθεῖ. Τὸ ἐπόμενο ἐγγείρημα, δηλαδὴ ἡ ἀπόπειρα συμπλήρωσης δύο στίχων παπύρου, εἶναι ἐπίσης ἀτυχέστατο, καὶ ἀποδεικνύει γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀδυναμία τῆς κ. Ξ-Κ. νὰ καταγίνει ἀποτελεσματικὰ μὲ στοιχειώδη κριτικὰ προβλήματα. Συγκεκριμένα, ὁ West δὲν συμπλήρωσε οὔτε κἂν *exempli gratia* τοὺς στίχους, στοὺς ὁποίους ἡ κ. Ξ-Κ. υἱοθετεῖ διάφορες γραφές, ἐπιλογὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες φαίνεται ὅτι δὲν κατέχει τὶς στοιχειώδεις μετρικὲς γνώσεις παραβιάζοντας

βασικούς κανόνες ακόμη και αὐτοῦ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου, βλ. Παπαδημητρίου, δ.π., σ. 10.

Γιὰ τὸν τρόπο συγκρότησης τῶν ἀπόψεων τῆς κ. Ξ.-Κ. παραθέτω ἐδῶ δύο μόνο παραδείγματα: σ. 94: «Δύο γενεές πρὶν ἀπὸ τὸν Τυρταῖο (πρβλ. στ. 6 πατέρων ἡμετέρων πατέρες), τὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 8ου αἰώνα, οἱ Σπαρτιάτες μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν βασιλιὰ Θεόπομπο διεξήγαγαν τὸν Α΄ μεσσηνιακὸ πόλεμο ποὺ διήρκεσε 20 χρόνια (γύρω στὸ 743-724 π.Χ.) κι εἶχε ὡς κέντρο ἀντιστάσεως τῶν Μεσσηνίων τὸ ὄρος Ἰθώμη».

C.M. Bowra, *Early Greek Elegists*, ἀνατύπ. New York 1965, s. 46: «Two generations before him (= Tyrtaeus), in the last years of the eighth century, the Spartans under their king Theopompos had fought the First Messenian War. It lasted for twenty years, and the center of Messenian resistance was Mount Ithome».

Στὴν ἀγγλικὴ περίληψη τὸ ρῆμα last – ἀφοῦ ἡ κ. Ξ.-Κ. δηλώνει ὅτι διαθέτει ἄριστη γνώση τῆς Ἀγγλικῆς – δὲν πρέπει νὰ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν for.

Λακων. Σπουδ. 6 (1982), 7: «Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἐθεωρήθη ἀμφιβόλου γνησιότητος γιὰτὶ περιεῖχε τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ στὴν πολεμικὴ τακτικὴ τῆς φάλαγγος, ἡ ὁποία, ὅπως ὑποστηρίχθηκε, δὲν εἶχε ἀκόμα ἐφαρμοσθεῖ στὴν ἐποχὴ τοῦ Τυρταίου» κτλ. Πρόκειται γιὰ παράφραση τοῦ Bowra, σσ. 57-58 καὶ μᾶλλον δὲν εὐσταθεῖ.

II

ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΞΑΝΘΑΚΗ-ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ, «Παρατηρήσεις στὸ 1ο ἀπόσπασμα (Diehl³) τοῦ Τυρταίου (= ἀπ. 18-23 West)», ἀνατ. ἐκ τῶν *Λακωνικῶν Σπουδῶν*, τ. ΣΤ΄ (1982), σσ. 3-13, ἐν Ἀθήναις 1982⁴.

Ὅπως καὶ σὲ ἄλλα δημοσιεύματά της, ἔτσι καὶ στὴν συγκρότηση τῆς ἀνακοίνωσης αὐτῆς ἡ κ. Ξ.-Κ. δὲν ἀναφέρει κάτι ποὺ δὲν ἀποτελεῖ δάνειο ἀπὸ τοὺς Bowra καὶ West: ἐπομένως ἡ ἐργασία δὲν εἶχε λόγος δημοσιεύσεως.

Ἀρχίζοντας λοιπὸν τὴν ἀναδίφηση τῆς ἐργασίας τῆς κ. Ξ.-Κ. συναντοῦμε καὶ ἐδῶ τὴν ἀγαπημένη της ἀνύπαρκτη συμπλοκὴ *ἐλεγειακὸς στίχος* στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἢ ἀποψή της, ἡ ὁποία φυσικὰ δὲν εὐσταθεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Παπύρου Βερολ. 11675 εἶναι «ἀπὸ τὰ παλαιότερα σωζόμενα τοῦ Τυρταίου», γιὰτὶ μὲ βεβαιότητα χρονολογοῦνται στὸν 7ο αἰ., σὰν νὰ

4. Βιβλιογραφία: C. M. Bowra στὸ J. U. Powell (ἐπιμ.), *New Chapters in the History of Greek Literature*, Ὁξφόρδη 1933, 62-66· C. M. Bowra, *Early Greek Elegists*, Λονδίνο 1938· M. L. West, *Studies in Greek Elegy and Iambus*, Βερολίνο 1974· M. L. West, *Iambi et Elegi Graeci*, II, Ὁξφόρδη ²1992· A. Lesky, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας*, μετφ. Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη ³1981.

ἦταν ποτὲ δυνατὸν νὰ ἔχουμε καὶ ποιήματα τοῦ Τυρταίου ποὺ χρονολογοῦνται στὸν 6ο αἰ. Μὲ τὶς ἀνύπαρκτες παπυρικὲς γνώσεις τῆς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ «γραφὴ», τοῦ παπύρου προφανῶς, εἶναι τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.: στὴ μελέτη τῆς ἡ κ. Ξ.-Κ. βασίσθηκε στὸ κείμενο τοῦ West «... ἀλλὰ στίς ἐπιμέρους παραπομπὲς κατὰ στίχους ἀναφέρομε, γιὰ πληρέστερη ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τοῦ West καὶ τὴ διαφορετικὴ ἀρίθμηση τοῦ Diehl». Περὶ τοῦ μηδενὸς καὶ ἄλλων τινῶν δηλαδή. Ἡ ἄποψη ὅτι «ἡ κάπως ἀνορθόδοξη σειρὰ τῶν ἀποσπασμάτων» Diehl «ἀποκορούσθηκε ἀπὸ ἀρκετοὺς ἐρευνητές» πηγάζει ἀπὸ τὸν West (*ZPE*, σ. 173), ἀλλὰ ἡ ἔκφραση «κάπως ἀνορθόδοξη» ὅπως καὶ τὸ ρῆμα «ἀποκορούσθηκε» εἶναι τῆς κ. Ξ.-Κ. καὶ εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς κακῆς ἀπὸ μέρους τῆς χρήσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἡ πρώτη κρίση τῆς Ξ.-Κ. «γιὰ τὴ μέθοδο μάχης “κοίλης ἀσπίσι” (sic), τὴν τακτικὴ δηλαδὴ τῆς μάχης τοῦ συνόλου (sic) τῆς σπαρτιατικῆς φάλαγγος, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὸν ἀγῶνα τοῦ μεμονωμένου πολεμιστῆ τῆ ἡρωϊκῆς περιόδου» ἀνήκει στὸν Bowra (*New Chapters*, σ. 63), ἀλλὰ, ὅπως ἤδη ἐπισημάνθηκε καὶ ἄλλοῦ, ἡ κ. Ξ.-Κ. ἔχει τὸ προνόμιο νὰ ἀντλεῖ πληροφορίες, χωρὶς νὰ παραπέμψει στὰ μελετήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὶς δανεῖζεται, καὶ νὰ μὴν ἀναγνωρίζει τὶς ὀφειλές τῆς. Τὰ ὅσα λέγονται γιὰ τὶς ἀρχὲς τῆς φάλαγγος εἶναι παράφραση ἀπὸ τὸν A. Lesky, σ. 188. Ἡ ἐπόμενη πληροφορία ὅτι «ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸν τρωϊκὸ συνασπισμὸ (sic) στὴ μακεδονικὴ φάλαγγα διαγράφεται στὸ Διόδωρο (16, 3, 2)» δὲν ἀνταποκρίνεται τελείως στὰ πράγματα, γιὰτὶ ὁ Διόδωρος λέγει ἀπλῶς ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος ἦταν ἔργο τοῦ Φιλίππου, πράγμα ποὺ προδίδει ὅτι ἡ κ. Ξ.-Κ. δὲν συμβουλευθῆκε τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Διοδώρου. Ἡ ἰδέα ὅτι «ἡ ἀναφορὰ τῆς φάλαγγος ... θὰ ἦταν ἐντελῶς ἄστοχη ἂν δὲν εἶχε ἀρχίσει ἡ ἐφαρμογὴ τῆς στὴν ἐποχὴ τοῦ ποιητῆ» ἀνήκει πάλι στὸν Bowra, σσ. 48, 57, ὅπως καὶ οἱ ἐπόμενες σκέψεις μέχρι τὸ τέλος τῆς σ. 7. Τὰ λεγόμενα γιὰ τὸ ὁμηρικὸ χωρίο N 130-131, ὅτι δηλαδὴ ἀπετέλεσε πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὸν Τυρταῖο, ἀνήκουν καὶ πάλι στὸν Bowra, σ. 58. Ἡ σημ. τῆς σελ. 8 εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸν Bowra, σ. 46 (*New Chapters*, σ. 64). Ἐπίσης τὰ λεγόμενα γιὰ τὶς τρεῖς δωρικὲς φυλὲς εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Bowra ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ ἴδιου (*New Chapters*, σ. 64). Τὰ περὶ θεῶν, στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ ποιητῆς, εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸν Bowra (σ. 50), τὰ περὶ ἀρματοδρομίας καὶ χρονολόγησιν τοῦ ποιήματος εἶναι ὑπόδειξη τοῦ Bowra (*New Chapters*, σ. 65). Ἡ διατύπωση τῆς ἐλεγείας μὲ τὴν παράθεση λεπτομερειῶν κτλ. ἀνήκει στὸν Bowra (σ. 49), ἐνῶ ἡ μνεία πύργου, τάφρου κτλ. εἶναι δάνειο ἀπὸ τὸν West (*Studies*, σ. 180). Ἡ φράση «οἱ στίχοι πρέπει νὰ γράφτηκαν στὰ ὄχυρά (trenches λέει ὁ Bowra) πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν» εἶναι τοῦ Bowra (σ. 49), ἴσως δική τῆς νὰ εἶναι ἡ τροποποιημένη ἰδέα πῶς, ἂν οἱ Μεσσήνιοι εἶχαν κλεισθεῖ σὲ ὄχυρό, τότε τὸ γεγονὸς αὐτὸ «θὰ τοὺς καταστοῦσε ἐπίφοβους ἐχθροῦς», δὲν μᾶς ἐξηγεῖ ὅμως γιὰτὶ θὰ συνέβαινε αὐτό. Στὸν Bowra ἀνήκουν καὶ

τὰ περὶ τῆς χρήσεως τῆς ὀριστικῆς μέλλοντος ἀντὶ τῆς προστακτικῆς (σ. 49, πρβ. σ. 43, καὶ *New Chapters*, σ. 65), ὅπως καὶ τὰ περὶ δωρισμῶν (σ. 43). Τὰ περὶ τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀρχῆς ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἰδέα τῆς φιλοπατρίας εἶναι ἐπίσης δάνεια ποὺ δὲν δηλώνονται ἀπὸ τὴν κ. Ξ.-Κ. Ἀπὸ τὸν Bowra προέρχονται τὰ λεγόμενα γιὰ τὶς ἐλεγείες τοῦ Καλλίνου καὶ τοῦ Τυρταίου, ἐνῶ στὴν φράση (σ. 12) «τὸ (sic) γλωσσικὸ αὐτὸ πλοῦτο ὁ ποιητὴς μας τὸν ἐνέδυσσε μὲ ἐλεγειακὸ στίχο», τουλάχιστον ὁ ἀδόκιμος ὄρος «ἐλεγειακὸς στίχος» εἶναι σίγουρα δικὸς της.

Ὅπως εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης, δὲν ὑπῆρχε λόγος δημοσίευσης τῆς παραπάνω ἀνακοίνωσης, ἀφοῦ οὔτε θέτει οὔτε λύνει κάποιο πρόβλημα καὶ κυρίως περιέχει πάμπολλα ὀλισθήματα.

Στὴν ἀγγλικὴ περίληψη: a hint about the method (ὄχι of the method). Πῶς μπορεῖ νὰ πολεμᾶ κανεὶς with fenced schieds δὲν μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ἡ συγγραφέας.

